

Детінізація зарплат. Як виграти, не програвши?

22 лютого, 18:12

Україна — країна з найвищими у Європі видатками на пенсії у відсотках від ВВП.

© Василь Артющенко, DT.UA

АВТОР

Александр Шемяткин

Такий стан зумовлений великою кількістю пенсіонерів (11,4 млн осіб) і значною кількістю отримувачів спеціальних пенсій (850 тис.) при кількості застрахованих осіб, яка ледь перевищує кількість пенсіонерів (13,2 млн, у т.ч. 10,4 млн найманих працівників, 1,1 млн фізичних осіб-підприємців, 1,7 млн інших осіб).

Загальні витрати на виплату пенсій у 2018 р. становили 363 млрд грн, з яких 155 млрд було сплачено за рахунок державного бюджету. Наведені цифри красномовно свідчать про кризу солідарної

пенсійної системи в Україні (див. [В.Дубровський "Солідарна пенсійна система: злочин тривалістю в століття", DT.UA №42-43 від 10 листопада 2018 р.](#)).

В аналітичних дослідженнях проблем пенсійної системи України пропонуються такі кроки розв'язання проблем: 1) обмежити зростання кількості осіб, які отримують пенсії; 2) зменшити витрати на спеціальні пенсії; 3) збільшити базу для нарахування ЄСВ за рахунок детінізації.

Перші два кроки вже реалізуються владою. Їх втілення залежить насамперед від політичної волі здійснювати непопулярні заходи. Щороку кількість пенсіонерів зменшується переважно за рахунок поступового підняття пенсійного віку для жінок. Додатково почне працювати обмеження у вигляді пенсійного стажу в 35 років, що фактично також призведе до збільшення пенсійного віку. Витрати на спеціальні пенсії зменшуються через обмеження на індексацію пенсій і встановлення граничного розміру пенсії.

Третій крок лежить у площині детінізації економіки, а отже, має розглядатися у сукупності із загальними підходами, спрямованими на виведення економіки з "тіні". За останні чотири роки Україна вже має досвід двох альтернативних підходів до детінізації заробітних плат. Перший — зменшення єдиного соціального внеску (ЄСВ) до 22%, тобто зниження податкового навантаження на фонд оплати праці. Другий підхід — посилення адміністративного тиску (збільшення бази для нарахування ЄСВ шляхом підвищення мінімальної заробітної плати (МЗП) і наділення інспекції з праці розширеними повноваженнями на проведення перевірок і застосування значних штрафів.

У влади та суспільства відсутня єдина оцінка ефекту від кожного з підходів. Утім, аналіз наслідків має суттєве значення для загальної стратегії подальших кроків із детінізації економіки.

Зниження ставки ЄСВ до 22% очікувано зменшило надходження саме від ЄСВ. Але таке зменшення не може розглядатись як відсутність ефекту детінізації.

Для оцінки детінізації мають використовуватися такі показники, як надходження від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) та зростання кількості застрахованих осіб (див. табл.).

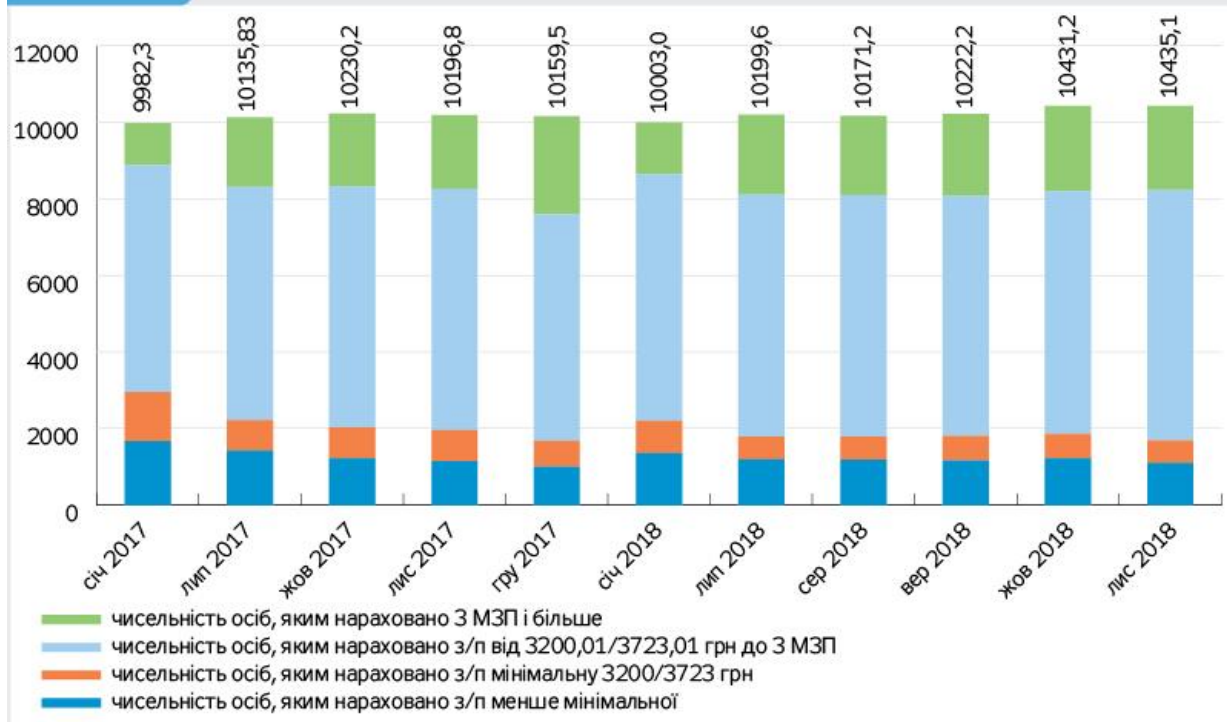
Ефект від зменшення ставки ЄСВ

Рік	Надходження від ПДФО, млрд грн	Співвідношення до попереднього року, %	Середня з/п у грудні, грн	Співвідношення до попереднього року, %	МЗП у грудні, грн	Співвідношення до попереднього року, %	Індекс інфляції
2013	72,1	-	3619	-	1218		100,5
2014	75,2	104,2	4012	110,8	1218	1,0	124,9
2015	99,9	132,8	5230	130,3	1378	113,1	143,3
2016	138,7	138,8	6475	123,8	1600	116,1	112,4
2017	185,6	133,8	8777	135,5	3200	200,0	113,7
2018	226,7	122,1	10573	120,4	3723	116,3	109,8

Починаючи з 2016-го надходження до бюджету від ПДФО щороку збільшувалися в середньому на 40 млрд грн. Середня зарплата зростала швидше за інфляцію. Співвідношення підвищення середньої зарплати фактично збігається із співвідношенням збільшення надходжень до бюджету від ПДФО.

Рис. 1.

Інформація про чисельність найманих працівників, тис. осіб

На рис. 1 наведено інформацію, яка демонструє, за рахунок чого відбувається зростання середньої зарплати.

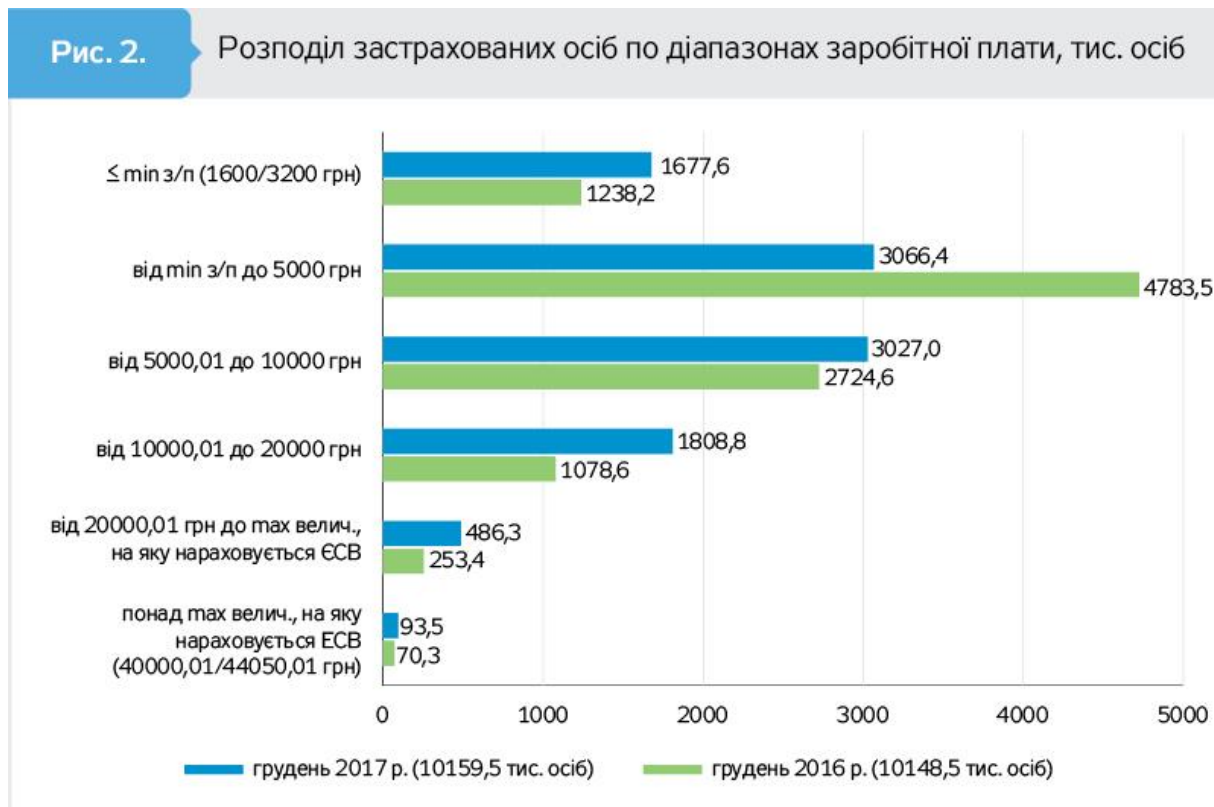
Маємо таку картину із січня 2017-го по листопад 2018 р.:

- зменшилася вдвічі кількість осіб, які отримували МЗП та нижче МЗП (з 3 млн до 1,5 млн осіб);
- зросла на 500 тис. кількість осіб, які отримують зарплату в діапазоні понад МЗП — до трьох МЗП;
- збільшилася на 1,1 млн кількість осіб, які отримують більш як три МЗП;
- зросла загальна кількість застрахованих осіб найманих працівників приблизно на 500 тис.

Про що може свідчити наведена динаміка? Як мінімум вона спростовує твердження про те, що начебто детінізація відбулася за рахунок передусім підвищення МЗП або посилення репресій проти бізнесу, — і перше, і друге мало би призвести до уповільнення

зростання зарплат, більших за мінімальну, та збільшення кількості працівників, що отримують МЗП.

Розглянемо дані зі звіту Пенсійного фонду (див. рис. 2).

Як бачимо, зростання кількості осіб, що отримують зарплату від 10 тис. грн, відбулося не стільки за рахунок осіб у категорії "від 5 тис. до 10 тис.", скільки за рахунок працівників у категорії "до 5 тис. грн".

Для однозначних висновків необхідно мати дані по динаміці зростання зарплати і кількості штатних працівників у розрізі кожного підприємства. На жаль, влада не оперує такою статистикою. Тим не менш із певною часткою ймовірності можна зробити висновок, що така картина є відображенням детінізації заробітних плат шляхом виведення їх частини із сірої зони (МЗП + "конверт"), саме тому значно збільшилася кількість працівників, які отримують понад три МЗП.

Інша тенденція, яка варта уваги, — вплив кваліфікованих працівників за кордон, що змушує власників піднімати зарплати для

утримання їх в Україні. Але без конкретних даних важко визначити вплив цієї обставини на різке збільшення кількості працівників, які стали отримувати більш як 10 тис. грн.

Наведені висновки (навіть враховуючи деякий рівень припущення) дають підстави стверджувати, що за рахунок зменшення ЄСВ відбулася певна детінізація зарплат, а щорічні надходження до бюджету від ПДФО постійно зростають швидше за інфляцію. Але навантаження на фонд оплати праці і продовжує залишатися істотним, тому детінізація спрацювала далеко не всюди, а швидше за все, лише на підприємствах із високою маржинальністю.

Ефект від підняття бази для нарахування ЄСВ за рахунок збільшення мінімальної зарплати

З наведених у таблиці даних випливає, що зростання МЗП мало незначний вплив на суму надходжень від ПДФО до бюджету у 2016 р. У 2017-му підвищення МЗП також не стало основним джерелом збільшення надходжень до бюджету від ПДФО. Так, із 47 млрд грн зростання надходження ПДФО до бюджету 2017-го порівняно із 2016 р. майже 17 млрд можна пояснити збільшенням доходів унаслідок інфляції. Близько 6 млрд грн можна було б вважати наслідком зростання МЗП. Так, за даними Пенсійного фонду, у 2017 р. 1,6 млн працівників отримували МЗП.

Однак є одне "але" — одночасно зменшилася кількість осіб, які отримують МЗП і менше МЗП, на 1,2 млн, а тому додаткових 6 млрд могли б і не отримати. Що сталося з цими особами?

Можна припустити, що частина працівників перемістилася з категорії отримувачів МЗП до категорії отримувачів понад МЗП. Як було розглянуто вище, значна кількість працівників могла переміститися у категорію працівників, які стали отримувати понад

10 тис грн. Але таке збільшення не пов'язане із зростанням МЗП, а є наслідком інфляції, детінізації та конкуренції за працівників.

Також з певною часткою ймовірності можна зробити висновок, що зменшення кількості отримувачів мінімальної зарплати відбулося за рахунок скорочення таких осіб або переведення їх на "конверт". Підставою для такого висновку можуть бути дані Держстату про скорочення облікової чисельності штатних працівників до 7,6 млн.

Тож можна зробити попередній висновок, що підвищення МЗП істотно не впливає на збільшення надходжень до бюджету від ПДФО, але призводить до тінізації економіки та скорочення штату працівників у тих випадках, коли йдеться про низькомаржинальний бізнес. Не потрібно пояснювати, що скорочений персонал лягає тягарем на бюджет у вигляді виплат по безробіттю та субсидій. Переведення працівника на "повний конверт" — це мінус у податках і, крім того, потенційний отримувач субсидії. Намагання збільшити надходження від ЄСВ за рахунок збільшення МЗП насправді є негативом для економіки. Питання розміру зарплати має вирішувати ринок.

Як і у випадку зі зниженням ставки ЄСВ, для однозначних висновків про вплив збільшення розміру МЗП необхідно мати дані по динаміці зростання зарплат і кількості штатних працівників у розрізі кожного підприємства. Тим не менш загальна тенденція є зрозумілою: єдиний шлях для детінізації економіки — це подальший рух у бік зниження навантаження на фонд оплати праці.

Який ефект від посилення адміністративного тиску?

Державна фіскальна служба (ДФС), інспекція з праці та Пенсійний фонд наводять статистику про кількість проведених перевірок, кількість виявлених порушень, стверджуючи, що такі заходи привели до детінізації зарплат. Але жодного обґрунтування, що саме

перевірки та штрафи сприяли детінізації, не наводиться. ДФС стверджує про 2,9 тис. працевлаштованих у результаті таких заходів. Якщо навіть не ставити під сумнів ці дані, то на тлі загальної легалізації, за інформацією ДФС, 1,9 млн осіб це становить 0,15%. То чи воно того варте, враховуючи витрати держави на фінансування цих заходів і негатив, який вони створюють для платників податків?

Однак більш цікавою є статистика щодо перевірок, які проводилися Державною службою України з питань праці. Так, у 2017 р. органи Пенсійного фонду повідомили Держпраці про 423,1 тис. страхувальників, які порушують законодавство про працю. За результатами реагування виявлено порушення у 4 тис. страхувальників по 166,7 тис. застрахованих осіб. Тобто порушення встановлено у менш як 1% осіб, яких підозрювали у порушеннях. Тут виникає запитання: або з інших узяли хабарі, і тому порушень не виявлено, або повідомлення були з надуманих підстав.

Варто звернути увагу на найпоширенішу підставу для перевірки, яка наводиться інспекцією з питань праці, — це заява певної фізичної особи. Згідно із законодавством така особа має (мала) працювати у суб'єкта господарювання, або такий суб'єкт мав допустити щодо цієї особи порушення законодавства. Як часто з'ясовується після допуску інспекторів до перевірки, така фізична особа-заявник не мала жодних стосунків із суб'єктом господарювання. Але спробуй не допустити, — відразу готується акт про перешкоджання діяльності інспектора з питань праці і далі штраф у сотні тисяч гривень.

Наведені дані про результати перевірок щодо встановлених порушень у 4 тис. страхувальників по 166 тис. застрахованих осіб жодним чином не підтверджують, що це призвело до підвищення рівня офіційного працевлаштування. Адже особи вже були застраховані, а значить, працевлаштовані.

Цікаво ще й те, що зараз уряд готує законопроект, яким передбачено передачу Пенсійному фонду функцій з адміністрування ЄСВ (замість ДФС), надання прав із здійснення перевірок і застосування штрафних санкцій, аналогічних до тих, що має інспекція з питань праці.

Цифри щодо перевірок, що наведені вище, однозначно підтверджують один висновок: без цих органів у державному управлінні нічого не станеться. І навпаки, їх відсутність полегшить життя бізнесу, а відповідно, збільшить перспективи детінізації економіки та забезпечить економію коштів платників податків на утриманнях цих величезних атавізмів радянських часів.

У цьому аспекті варто згадати і про необхідність повідомляти державні органи про влаштування на роботу працівників. Навіщо ця безглузда процедура, яка ускладнює життя бізнесу? Від представників Пенсійного фонду доводилося чути, що така процедура перешкоджає прихованій зайнятості. І що відбулося за два роки дії цієї процедури? Чи зменшився рівень тіньової зайнятості? Не зменшився, як було на рівні 40%, так і залишається, а можливо, вже й більше. Але це чудова підстава для застосування штрафу за неповідомлення або несвоєчасне повідомлення.

За даними Пенсійного фонду, за останні два роки на 500 тис. збільшилася кількість найманих працівників. Напевно, сама ймовірність застосування драконівських штрафів могла вплинути на частину роботодавців. Цього не можна ані підтвердити, ані спростувати без опитування суб'єктів господарювання. Але в такому випадку через страх покарання відбулося б формальне виконання вимог законодавства, тобто збільшення кількості працівників, які отримують МЗП. А як було розглянуто вище, зросла кількість працівників, які отримують більш як 10 тис. грн.

Є всі підстави вважати, що всі ці штрафи і перевірки було запроваджено, швидше, з метою посилення корупційних можливостей під час перевірок, аніж із метою детінізації зарплат. Так би мовити, відновлення славнозвісної піраміди попередньої влади. В цьому аспекті є зрозумілим бажання Пенсійного фонду отримати такі ж повноваження. Безперечно, все це прикривається благою метою поліпшення ситуації з бюджетом і турботою про пенсіонерів. І тут доречно згадати Гегеля, який зазначав про особливу форму нечистого сумління, яке, виявляючи надмірне, властиве пустій зарозумілості себелюбство, найчастіше говорить про народ.